06 10
6476

Проф. Іван Огієнко.

Люблинські написи 1418 р.

Відбитка з „'ΕΛΠΊΣ“ кн. 3-я за 1927 р.

ВАРШАВА.
Друкарня Синодальна, Зигмунтовська 13.
1927.

U141-61-0
+ T223.3

XII/114

Люблинські написи 1418 р.

В північно-східній частині Люблина, на високім місті, стоїть давній королівський замок, а коло нього, в замковім подвір'ї, знаходиться св. Троїцький костел. Як повстав цей костел, остаточно не відомо; більшість учених твердять, що збудував його великий князь литовський і король польський Ягелло-Володислав (1377—1434) в 1395 році; але деякі історики рахують, що теперішній костел перероблений з православної каплиці, що була при дворі князя Данила Галицького ще в другій половині XIII-го віку[1]. Замок цей дуже потерпів у тій завзятій боротьбі, яку точили за Люблин князі українські та королі польські. В першій половині XIX-го віку російський уряд знайшов і відповідне призначення для цього давнього історичного українсько-польського пам'ятника: обернув його на в'язницю... З того часу св. Троїцький костел став костелом „тюремнымъ", в'язничним. Так само, на жаль, давній замок позостає місцем для в'язниці й сьогодні.

Люблинський св. Троїцький костел надзвичайно цікавий своїми давніми фресками, що знаходяться на його стінах. Сумна доля цих фресок, як і доля самого замку: десь на початку XIX віку, коли замок перероблювали на в'язницю, наказано затинкувати стіни костела; а щоби тинк тримався міцніще, стіни посічено, посічено також і всі фрески... Варварська рука в такий спосіб знищила більшість цих надзвичайної ціни малюнків початку XV-го віку.

Пізніще забули за поховані під штукатуркою фрески, і лише випадок звернув на них увагу: в одному місті в костелі відпала штукатурка, а з під неї й виглянув роскішний малюнок, малюнок явно православного характеру. Фрески запримітили були ще в 1875 р, але вони ще довго й потому лишалися позамазувані глиною та штукатуркою.

Наукове зацікавлення Люблинськими фресками роспочалося головно з 1903 року. В цім році Археологічна Ко-

1. „Извѣстія Археологической Коммиссіи", Спб., 1914 р., вип. 55, ст. 26 – 28.

Львівська державна наукова бібліотека № 4252

Львів. Бібліотека АН. УРСР

місія, на доклад Люблинського губернатора, післала до Люблина вчених археологів—Н. Покровського та П. Покришкина, і під доглядом їх в листопаді 1903-го року знято частину штукатурки, після чого на стінах відкрилися надзвичайно цікаві фрески, а на них—кирилівські написи. В 1918 році, за німецької окупації, відразу приступлено до реставрації цих дорогоцінних пам'яток; праця не спинялася й пізніще, по виході німців, і зовсім закінчена в 1923 році.

Про походження Люблинських фресок в ученій літературі нема ще остаточного погляду, хоч потроху запановує думка, що малювали їх українці.[1] У цій своїй статті я хочу спинитися виключно на тих кирилівських написах, які маємо на Люблинських фресках,—може й ці написи кинуть хоч крихітку світла на походження того талановитого мистця, що малював ці фрески.

Коло реставрації Люблинських фресок не один раз працювала досить невправна рука, що особливо гірко відбилося на тих кирилівських написах, які маємо на цих фресках. Написи ці безумовно в багатьох місцях перероблені та досить зіпсуті, а це не дає можности добре орієнтуватися в їх палеографічній формі. Реставратори, часом не знаючи докладно кирилівської палеографії, в дуже багатьох місцях позатирали характеристичні риси на цих написах. А це навіки загубило їх.

Усі Люблинські написи походять з часу короля Ягелла, а в той час, як знаємо, українська та білоруська мови, чи як їх тоді спільно звано—„руська" мова—були в широкому

---

1. Про Люблинські фрески див. таку головніщу літературу. А. В. Стороженко: Древности г. Люблина, „Чтенія въ Истор. Общ. Нестора Лѣтописца", 1906 р. кн. 19 відділ 2 ст. 46.—Памятная книжка Люблинской губерніи, 1904 р.—Н. Каринскій: Русская надпись въ люблинскомъ тюремномъ костелѣ, „Извѣстія Археологической Коммиссіи", Спб. 1914 р. вип. 55 ст 131—135.—Г. Люблинъ, Тюремный костелъ, там само, ст. 25—29, тут же і попередня література.—Jerzy Siennicki: Kościoł sw. Trójcy w Lublinie, „Południe", 1924 р., Варшава, кн. I ст. 19—30.—В останній час спеціяльну монографію про Люблинські фрески готує, яко докторську працю, Michał Walicki, готує під досвідченим проводом проф. Zygmunta Batowskiego, керовника Закладу історії штуки при Варшавськім Університеті. Усі потрібні знимки з Люблинськими написами охоче дав мені п. М. Валицький, якому за це й складаю тут свою сердечну подяку.—Пізніще, коли в моїх руках будуть добрі знимки з усіх Люблинських написів, я ще вернуся до них.

вжиткові не тільки в Польсько-литовській Державі, але й при королівськім дворі в приватному вжиткові. „Jagiellończykowie wszyscy — свідчить видатний польський учений — aż do Zygmunta Augusta, po Rusku w Litwie pisali, przywileje i nadania dawali, a podobno i nie najlepiej czasem po Polsku umieli... Kazimierz Jagiellończyk IV prędzej umiał po Rusku, niż po Polsku".[1] Мати Ягелла, як відомо, була православною, — це княгиня Юліянія. Ось через те нема нічого дивного в тому, що за Ягелла українські малярі могли малювати костел в Люблині.

Написів на Люблинських фресках досить багато. Я розгляну перше другорядні написи, а вкінці спинюся на головному з них — на фундаційнім напису 1418 року.

1. Під хорами на західній стіні фігура 6-та від вікна — св. Пархомій — СТѢИ ПАРХОМІ — тримає в руках звитка, на якім написано: РЕЧЕ АЙЛЪ | ПАРХОМИН | ИДИ (?) ЇЗБР... О| НЪІА ЧЕ...О...М...|А И ВЪДА...М... | ЗАКОНЪ ПОСѢ|ИѢ... НТ... АСЪ | И ЗАДЕЖИ М҃ | ДѢЛО ТАКОЖЬ | ПОСИЛ БР ДА И... | МЪ |. Напис сильно зіпсутий. Характер письма, як і по всіх інших написах, початку XV-го віку, з південно-слов'янським впливом. В слові РЕЧЕ буква Ч — один рощіп, гострый кутик без ніжки. Багато лігатур, напр. АН, АР, АК, БР, АИ. Цікаве початкове И в слові ИДИ: воно має форму перекинутого П, а саме: П[2]; таке саме П маємо і в головнім напису, де воно визначає цифру 8.

2. На тій самій стіні напис коло фігури 5-ої від вікна: СТѢИ АНТОНИИ. Лігатура АН.

3. Під хорами на тій таки західній стіні фігура 4 від вікна — св. Макарій Пустинник; коло нього напис стерся зовсім, видно тільки СТѢІ. В лівій руці у Макарія звиток з написом; цей напис також дуже знищений, через що не все можна відчитати; текст — перерібка чи вільна передача 17-21 віршів Євангелії від Матвія. Ось цей напис (не відчитане беру в дужки): РЕЧЕ Г҃Ъ. АЩ(Е ХОЩЕШИ ВЪ ЖИЗНЬ ВНИТИ, СЪБЛЮДИ ЗАПОВѢДИ: НЕ ОУ)БИІ ЛЮБ(О)|Д(ѢЕ)АНЬА НЕ С|(Ъ)ТВОРИ. НЕ ОУК|РАДЬ ЛЖИ ПОСЛ(УХЪ) НЕ БУДИ ЧТИ Ѡ|ЦА И МАТРЬ Т|(ВОА) А ИМѢНЬЕ С|(ВОЕ) РАЗДАИ НИ|ЩИМЪ. В слові

1. J. S. Bandtkie: Historya drukarń krakowskich, Краків, 1815 р., ст. 153.

2. Звичайно, як що той знимок, який маю в руках, правдиво передає невиразний оригінал.

РЕЧЕ буква Ч має ніжку значно більшу від рощепу. Єсть лігатури ТВ, АИ, НИ, ИН.

4. Напис коло фігури 3-ої від вікна: СА̃Б.

5. На тій західній стіні під хорами фігура 2-га від вікна, з написом: СТ҃ЗИ СПИРІДОНИИ, напис на зв-тку св. Спиридона: ВЛАДКО Г҃И | Б҃Е НАШЬ | АЖЕ РОДИ|СА (Ѿ) (ПРЕСВ.?) ВЛА(?) ДЫЧИЦА | И БОГ... Лігатури: АШ, ДИ, ЧИ.

6. Напис коло фігури 1-ої від вікна: СТ҃ЗИ ДА(?)... (С)ТО(Л)ПНИКЪ. Лігатура НИ.

7. Фігура в ніші під вікном, коло неї напис: ѲОМА СОШЕСТВІЕ; друге слово понищене.

8. Над лівим бічним вівтарем образ Деісуса, видно напис І҃С҃Ъ; на розгорненій Євангелії у Христа напис: (И)СЪКОНИ | БЪ СЛОВО | СЛОВО БЪ | Ѿ БА. БЪ | БЪ СЛОВО | ВСА ТВМ... | БЕЗЪ НЕГО ЖЕ НИ. ЧТОЖЕ НЕ: | БЪІСТЬ ПОС|. Напис частиною ушкоджений. Лігатура: НИ в слові (И)СКОНИ. В слові НИЧТОЖЕ буква Ч — один рощіп без ноги. Буква Ѯ давньої форми: Х та І.

9. Христос Пантократор, в лівій руці розгорнена Євангелія з написом: АЗЬ ЄСМЬ | СТ҃Ь МИРОУ | ХОДАИ ПО | МНѢ НЕ И МАТЬ ХОДИ҃ ВЬ ТМѢ | ИМА СТ҃Ь ЖИВОТНЫИ. Текст—вірш 12 Євангелії Іоанна 8 розділу. Лігатура ИР в слові МІРОУ.

10. Символичний престол Господній, а праворуч напис: СИЛА ѾГНЧНАА | ЄЖЕ П҃ОНОЖИЕ Г҃НЕ.

11. Напис коло ангола: АНГ҃ЛЬ Г҃ПНЬ. Лігатура: АН.

12. Напис коло Христа, що молиться в садку Гефсиманськім: І҃С Х҃С ПОМОЛИТСА. Напис сильно підновлений, хоч И старої форми, з перекладиною рівно посередині.

13. Благословляючий Христос на правій вівтарній стіні (łuk tęczowy); круг Христа був напис, але від цього напису лишилася тільки частина: зверху: ✠ Г҃Ь ПРѢЗРѢ СЪ НЕБЕСЬ ВИДѢТѢ, і справа: ВЪЗДЫХАНІА ОУБО Ь... Напис дуже підновлений; текстъ його — 20 - 21 вірші 101 Псальми; здається, що реставроване ОУБОЬ—це зіпсуття початку слова ѾКОВАННЫХЬ, за що промовляв би текст 101 Псальми.

14. Головний і найцікавіщий напис, що містить в собі літопис розмалювання костела, це напис на фундаційнім образі на правій вівтарній стіні (łuk tęczowy), під образом благословляючого Христа.

Перша частина фундаційного напису—8 рядків—уся знищена, позосталися тільки окремі букви; друга частина, яку

можна відчитати, складається лише з шости рядків, також знищених напочатку і вкінці. Початок першого рядка знищений, можна розібрати від першого слова лише кінцеве—ѯь; я читаю тут—ѯь, а не—ѯѫ, бо для ѫ замало було б місця. В цім першім рядку цікаве слово зѣмль, якого звук ѣ можна уважати за ознаку українську, цеб-то за т. зв. нове ѣ, як, скажемо, давні форми: пѣчь, шѣсть і т. п.

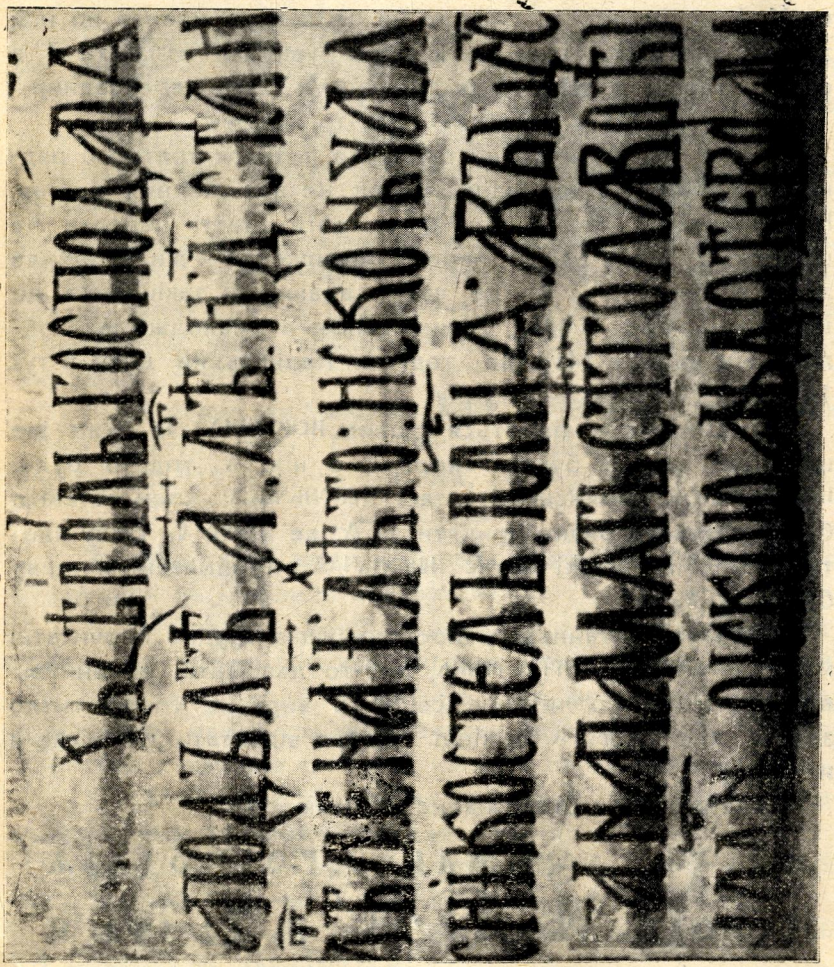

Дуже важливий другий та третій рядок напису, бо він містить дату закінчення костела, власне дату його розмалювання. Цеї дати, на мою думку, досі ще не відчитано правильно. Проф. Н. Каринський, який писав про цей на-

пис, мав в своїх руках дуже невиразний знимок, а тому й не зміг прочитати всього докладно. Я подаю тут знимок, зроблений вже по останній реставрації, зроблений при найкращих умовах, — і він подає не ту дату, яку бачив тут проф. Каринський. Я читаю це місце так: А подъ лѣ ҂а. лѣ. и•д: ста и | лѣ и•є на :ї: лѣто:, цеб-то знаходжу тут 1418 рік. Третій ряд роспочинається виразним лѣ, за яким іде ꙗ цеб-то и, як його знаходимо і в напису № 1; а що тут ꙗ цифра, на це вказує крапка по ній; зверху, здається, знати ще й сліди бувшого титла; та й в самій літері ꙗ в верхній частині знати сліди перекладини.[1] Таким чином ꙗ•є я читаю и•є, цеб-то „осмоє“.

Проф. Н. Каринський прочитав початок третього рядка як трѣие, на що наш знимок не дає жадних підстав. Консерватор Jerzy Siennicki в своїй статті передав це цифрою 5, що я рахую впрост помилкою,[2] — він є приняв за 5, а між тим це є — це часте вдавнину закінчення по цифрах, у нас осмое. Таким чином я знаходжу в Люблинськім напису 1418 рік, тоді як Каринський вбачав тут 1413-й, а Siennicki — 1415 рік.

Третій рядок кінчиться словом исконьча, за яким іде ще одна неясна буква: скорі ѧ, а ніж ѧ, тоді б було: исконьчалсѧ; Каринський читає: исконьчасѧ; коли останню букву третього рядка приняти за ѧ, де взяти с, сліду якої тут нема? Siennicki читає исконьчаѧ, приймаючи кінцеву букву за ѧ.

Початок останнього, шостого рядка трудно прочитати; може це лаврѣн—(тї)а мчнь, цеб-то лаврѣнтіа мученика,[3] але проти такого читання свідчить виразне слово-титло зверху, крім цього ь на кінці. Добре відчитати це місце я не можу.

Таким чином цілий напис я читаю так:

...хь зѣмль господарѧ
а подъ лѣ ҂а. лѣ. и д: ста и

1. В інших пам'ятках не знаходив я и в формі ꙗ; може цю форму надав нашому и один з реставраторів?

2. Взагалі, Jerzy Siennicki подає не точне читання цього напису.

3. Пам'ять архидиякона мученика Лавріна святкується 10 серпня.

ЛѢ ш.е на :ї: лѣто: исконьчал... сиї костелъ: м҃ца: авъгус (т)а на памѧть ст҃го лаврѣн (тї)а мчнь (?) рукою: аньдрѣево ам(инь)

Початкове—ХЬ безумовно єсть кінцем слова МНОГИХЬ. Як казав я, початок нашсго напису зовсім стертий і не можливий до читання. Але ясно, що на початку був титул короля Ягелла-Володислава, що з його наказу розмальовано церкву. Цей король в короткім титулі підписувався звичайно так: „Господинъ Володиславъ, Божьєю милостью король Полскій, Литовскій и Рускій и иныхъ многихъ земль господарь“[1]. Відповідний початок напису в Краківській каплиці читається так: „Благоизволенн ємъ, мудростию Бога Отца Всемогущаго, подписана бысть сия капли(ца повелѣни) емъ“ і т. д.[2]

І цей напис, як і написи №№ 1—13, знає багато тих самих лігатур, напр.: 1 рядок: АР, 2 рядок: АП, 3 рядок: НЬ, 4 рядок: АВ, 5 рядок: АП, АМ, АВ, 6 рядок: НЬ, АНЬ, АМ.

Зроблю тепер загальний палеографічний висновок про всі написи на Люблинських фресках.

1. Усі написи, хоч і як вони сильно попсуті при реставраціях, проте роблять виразне враження одної руки, цеб-то писала їх одна рука десь 1418 року. Про це свідчать, напр., майже по всіх написах однакові А, И, Ч і др. Хто саме з малярів робив ці написи, на це нема вказівок.

2. В написах проглядає виразний південно-слов'янський вплив, звичайний тоді на Україні:

а. Ставиться Ь зам. Ѫ, напр.: БЕЗЬ 8, АЗЬ 9, С(ВѢ)ТЬ 9, ВЬ 9, (МНОГИ)ХЬ 14, АНГЛЬ 11, НЕБЕСЬ 13, ВЬЗДЫХАНІА 13.

б. В кінці слова ставиться А зам. ІА, напр.: ВЬЗДЫХАНІА 13, WГНЬНАА 10, ЛАВРѢНТІА 8.

3. В усіх написах частенько знаходимо давніші форми, напр. И з перекладиною рівно по середині, Ы в формі ЖІ і

1. И. И. Срезневскій: Матеріалы для словаря древне-русскаго языка, Спб. 1893 р., т. І ст. 563, грамота 1389 р.

2. „Извѣстія Археологической Коммиссіи“ вип. 55 ст. 134, 1914 р.

др. Очевидно писар був людиною старшого віку, а крім того дотримувався форм старої школи.

4. Усі написи мають багато лігатур, при чому всі вони однакового характеру, що підтверджує й мій висновок 1-й. Зв'язуєтся звичайно кінцева й початкова лінії двох сусідніх буков. Лігатури ці також свідчать про певний південно-слов'янський вплив; пор. подібні лігатури в чудовськім Новім Завіті половини XIV-го віку, написанім при великім південно-слов'янськім впливі в Костянтинополі.

5. Загальний характер письма говорить скоріще про українське, особливо західно-українське походження.

6. Місцевих українських язикових ознак дуже мало, бо й самі написи занадто короткі; такими можна б уважати:

а. Нове ѣ в слові зѣмль 14; але ѣ в словах: лаврѣн(тї)а 14, аньдрѣево 14 можна уважати не тільки за українізми, як то робить Каринський, бо ж вдаєнину по р взагалі частіще писали ѣ.

б. М'ягке ц, напр. в словах: вла(?)дычица 5, мица 14. Звичайно, це не єсть ознака виключно українська, бо її знають і інші мови.

в. Окремі слова, як, напр., господаря 14, костеля 14, говорять про писаря чи маляра українця.

г. Така форма, як не оукрадь 3, теж скоріше промовляє за українське походження.

д. Рахування літ від Різдва Христового в напису — 1418 рік,—а не від Створення світу, так само більше говорить про українця.

Усе вищесказане дає мені можність признати писаря написів на Люблинських фресках за українця, скорі— галичанина. Коли „рука аньдрѣева" не тільки малювала костел, але й робила написи на намальованих образах, то безумовно не був це відомий москвитин Андрій Рубльов († 1430 р.), якого часто уважають за автора Люблинських фресок.

Проф. Іван Огієнко.

Львівська державна наукова бібліотека
№ 4252

0,24 коп (1986 г)
РЛ 4252 у
06 10 6476

Проф. Іван Огієнко.

Люблинські написи 1418 р.

Відбитка з „Ἐλπίς“ кн. 3-я за 1927 р.

ВАРШАВА.
Друкарня Синодальна, Зигмунтовська 13.
1927.